

ISSN 1301-1197

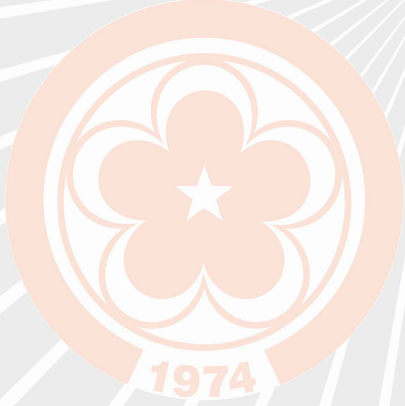

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

CÜİFD
XIX/1
2015

جامعة الجمهورية
مجلة كلية الإلهيات
سيواس / تركيا
XIX/1 - 2015

Cumhuriyet University
Journal of Faculty of Theology
(CUJFT)

XIX/1 - 2015

**CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

CÜİFD, XIX/I • Haziran 2015 (2015/I)

Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology (CUJFT)

جامعة الجمهورية مجلة كلية الإلهيات

ISSN 1301 – 1197

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (CÜİFD)
Cumhuriyet University Journal of Faculty of Theology (CUJFT)

جامعة الجمهورية مجلة كلية الإلهيات

Sayı: XIX/I (Haziran 2015) ISSN: 1301-1197

Sahibi/ Owner

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına
Prof. Dr. Sabri ERTURHAN (Dekan)

Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Doç. Dr. Sami ŞAHİN

Editör / Editor in Chief

Doç. Dr. Ömer ASLAN

Editör Yardımcıları / Associate Editor

Yrd. Doç. Dr. Abdullah DEMİR - Yrd. Doç. Dr. Sema YILMAZ - Yrd. Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ünal KILIÇ, Prof. Dr. Cemal AĞIRMAN, Doç. Dr. Sami ŞAHİN, Doç. Dr. Ömer ASLAN,
Doç. Dr. Nuri ADIGÜZEL, Yrd. Doç. Dr. Abdullah DEMİR, Yrd. Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM,
Yrd. Doç. Dr. Sema YILMAZ

Danışma ve Hakem Kurulu / Advisory Board

Danışma Kurulu: Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN (Marmara Ü.), Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN (Yıldırım Beyazıt Ü.), Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ (Necmettin Erbakan Ü.), Prof. Dr. B. Ali ÇETİNKAYA (İstanbul Ü.), Prof. Dr. M. Doğan KARACOŞKUN (Gaziantep Ü.), Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM (Yıldırım Beyazıt Ü.), Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Hakkı AYDIN (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Talip ÖZDEŞ (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Âlim YILDIZ (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Ali AKSU (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Mehmet BAKTIR (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Hasan KESKİN (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Metin BOZKUŞ (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Ömer Faruk YAVUZ (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE (Cumhuriyet Ü.), Prof. Dr. Mehmet Ali ŞİMŞEK (Cumhuriyet Ü.), Doç. Dr. Ali AVCU (Cumhuriyet Ü.), Doç. Dr. Ali YILMAZ (Cumhuriyet Ü.), Doç. Dr. Mustafa KILIÇ (Cumhuriyet Ü.), Doç. Dr. Durmuş TATLILIOĞLU (Cumhuriyet Ü.), Doç. Dr. M. Fatih GENÇ (Cumhuriyet Ü.), Doç. Dr. Süleyman KOÇAK (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Abubekir S. YÜCEL (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Yüksel GÖZTEPE (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Rıza BAKIŞ (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Abdullah PAKOĞLU (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Halis DEMİR (Cumhuriyet Ü.)

Hakem Kurulu: Prof. Dr. Zekeriya PAK (Sütçü İmam Ü.), Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN, (Erciyes Ü.), Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR (Yıldırım Beyazıt Ü.), Prof. Dr. M. Zeki AYDIN (Marmara Ü.), Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM (Ankara Ü.), Prof. Dr. Ömer KARA (Atatürk Ü.), Prof. Dr. Galip YAVUZ (Marmara Ü.), Prof. Dr. Yusuf DOĞAN (Cumhuriyet Ü.), Doç. Dr. A. Osman KURT (Yıldırım Beyazıt Ü.), Doç. Dr. Dursun Ali AYKİT (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Kamil KÖMÜRCÜ (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Şaban ERDİÇ (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Mustafa KAYAPINAR (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Hasan ÖZALP (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. İrfan KAYA (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Asiye AYKİT (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Mehmet TIRAŞCI (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Hatice ACAR (Cumhuriyet Ü.), Yrd. Doç. Dr. Âdem CİFTÇİ (Cumhuriyet Ü.)

Sayı Hakemleri / Advisors for Issues

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yönergesi gereğince CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde "Çift Taraflı Körleme Sistemi (Double Blind)" kullanılır. Hakemler makale yazarını; yazarlar da hakemleri öğrenemez. Çift taraflı körleme ilkesini bozmamak amacıyla hakem listesi yılın son sayısında dergi sayı ayırımı yapılmadan toplu olarak yayımlanır. →

Redaksiyon ve Dizgi/ Redaction and Interior Design
Yrd. Doç. Dr. Abdullah Demir

Sekreteryaya / Secretary
Burcu DEMİR - Faruk ÖZ - Kadir AYDIN

Adres/ Address
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sivas
ilahiyat@cumhuriyet.edu.tr
Tel: (0346) 219 12 15/16 Fax: (0346) 219 12 18
http://dergi.cumhuriyet.edu.tr/cumuilah/index

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, hakemli ve bilimsel bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı (Haziran - Aralık) olarak yayımlanır. Dergide yayımlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar, yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayımlanamaz.

Basım Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
Rektörlük Basımevi, Sivas, 15 Haziran 2015

Hakem süreci sonunda *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde* yayımlanmasına karar verilen makaleler, ayrıca "iThenticate" adlı intihali engelleme programında taranarak kontrol edilmektedir.

Dergimiz; Milli Kütüphane Türkiye Makaleler Bibliyografyası, İSAM İlahiyat Makaleleri Veri Tabanı ve Türk Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

Milli Kütüphane Türkiye Makaleler Bibliyografyası: <http://makaleler.mkutup.gov.tr/>

İSAM İlahiyat Makaleleri Veri Tabanı: <http://www.isam.org.tr/>

Türk Eğitim İndeksi: <http://www.turkegitimindeksi.com/>

İSLAM CEZA HUKUKUNDA SUÇA TEŞEBBÜSTEN VAZGEÇME *

Âdem CİFTÇİ **

Özet: Fâilin icra hareketlerine başlayıp da iradesi dışındaki bir nedenden ötürü suçu tamamlayamaması ya da tamamlamasına rağmen istenilen neticenin gerçekleşmemesi suça teşebbüs olarak isimlendirilmektedir. Fâilin icra hareketlerini tamamlamaktan kendi isteğiyle ya da hâricî bir takım sebeplerden ötürü vazgeçmesi ya da icra hareketlerini bitirmesine rağmen duymuş olduğu vicdânî rahatsızlıktan (tövbe/pişmanlık) dolayı neticenin gerçekleşmemesi için çaba sarf etmesinin teşebbüsün cezasına etkisi İslam hukukçuları arasında ihtilafli bir konudur. Cezalar üzerindeki etkisinin belirlenmesi noktasında vazgeçmenin niteliği de önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suça Teşebbüs, Vazgeçme, Tövbe, Faal Nedâmet.

Attempt to Stop Crime in The Islamic Criminal Law

Abstract: Beginnig of perpetrator to execution acts and his non-compliting the crime by a reason except his will or despite his compliting falling through of wanted conclusion it is called as attempting to commit a crime. The effect of abandonment of perpetrator from compliting execution acts -with his will or by some external reasons- or in spite of finishing execution acts by non-clear conscience (repentance/regret) he feels, his struggle for falling through the conclusion to the penalty of attempting to a crime is a debatable ground among Islamic Law Scholars. Characteristic/nature of abandonment in the point of determining its impact on the penalties is also important.

Key Word: Attempted Crime, Abandonment, Repentance, Effective Regret.

* Bu makale, *İslam Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs* isimli doktora tezimizin (Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2015) ilgili bölümünden hareketle hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (ademciftci28@hotmail.com).

Bu makale, iThenticate adlı intihali engelleme programında taranmış ve orijinal olduğu tespit edilmiştir.

Giriş

Ceza kanunlarının özel kısımlarında yer alan suç tipleri, bir süreç içinde gerçekleşen olaylar silsilesinin belirli bir kısmının suç olarak tanımlanmasıyla oluşturulmuştur. Ortaya çıkan bir olayın hangi aşamasının ceza hukukunu ilgilendirdiği yani cezalandırılabilir olduğu önem taşımaktadır. Ceza hukukunda suçun oluşum aşamaları olarak da ifade edilen bu safhalar hazırlık hareketleri, teşebbüs, suçun tamamlanması ve sona ermesi kavramlarıyla ifade edilmektedir.¹ Doktrinde suç yolu (*iter criminis*) olarak isimlendirilen bu aşamaların, ceza hukuku bakımından birbirinden farklı hukûkî sonuçları vardır.²

Suç yolunda, önce suç işleme düşüncesi (tasavvur) doğar. Suç işlemeye niyet edilip, nasıl işleneceğine yönelik plan ve hazırlık yapıldıktan sonra (istihzâr) karar verilir ve icra hareketlerine başlanır.³ Suç yolunda ilerleyen fâil bu aşamaları bitirir ve netice meydana gelirse suç tamamlanmış olur. Ancak icrasına başlanan bu hareketler fâilin elinde olmayan sebeplerle kesilebilir ya da tamamlanmasına rağmen suç tanımında yer alan sonuç gerçekleşmeyebilir. Bu duruma suça teşebbüs denir ve fâil suça teşebbüsten sorumlu tutulur.⁴

I. Suça Teşebbüs Kavramı

Arapça “ş-b-s” kökünden tefa’ul babından mastar olarak kullanılan teşebbüs kavramı, lügatte *bir işe girişmek, başlamak, bir şeye sımsıkı yapışmak*⁵ gibi anlamlara gelmektedir.

Suça teşebbüs, terim olarak klasik fıkıh literatüründe yer almamaktadır. Fakihler tamamlanmış suçla tamamlanmamış suçu birbirinden ayırmışlar ve teşebbüse tamamlanmış suça oranla daha hafif cezalar ön-

¹ Kayıhan İçel, *Ceza Hukuku*, İstanbul: Beta Yay., 2014, s. 445; İçel v. dğr, *Suç Teorisi*, İstanbul: Beta Yay., 2000, s. 296; Doğan Soyaslan, *Teşebbüs Suçu*, Ankara: Kazancı Yay., 1994, s. 3; İzzet Özgenç, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Seçkin Yay., 2013, s. 454.

² Sulhi Dönmezer - Sahir Erman, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul: Beta Yay., 1997, I, 413; İçel, *Ceza Hukuku*, s. 445.

³ Mustafa Avcı, “Suça Teşebbüs”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Kayseri: 2013, VIII/2, s. 8.

⁴ Dönmezer-Erman, *Ceza Hukuku*, I, 413; İçel, *Ceza Hukuku*, s. 445; İçel v.dğr, *Suç Teorisi*, s. 296; Avcı, “Suça Teşebbüs”, *ERÜHFD*, VIII/2, s. 8.

⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, “şbs” md.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “şbs” md.; Feyyûmî, *el-Misbâh*, “şbs” md.; Ahterî, *Ahteri-i kebîr*, “tşbs” md.

görmüşlerdir.⁶ Günümüz İslam ceza hukuku eserlerinde ise suça teşebbüsü ifade etmek için “şürû” kavramı kullanılmaktadır.⁷ Arapça “ş-r-a” kökünden mastar olarak kullanılan bu kelime, lügatte “*hüküm koyma, suya dalma, bir işe başlama, girişme*”⁸ gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca bazı suçların tamamlanmadığını beyan etmek için kaynaklarda (لا يتم) ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.⁹

Ceza hukuku terminolojisinde suça teşebbüs, *işlenmek istenen bir suçun icrasına elverişli araçlarla başlanmasına rağmen, fâilin elinde olmayan sebeplerden dolayı icra hareketlerinin tamamlanamaması*¹⁰ ya da *icra hareketleri tamamlandığı halde fâilin iradesi dışındaki nedenlerden dolayı sonucun meydana gelmemesi* olarak tarif edilmektedir.¹¹

⁶ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yay., 2009, s. 169; Avcı, “Suça Teşebbüs”, *ERÜHFD*, VIII/2, s. 9.

⁷ Muhammed Ebû Zehra, *el-Cerîme ve'l-ukûbe fi fikhî'l-İslâmî (el-Cerîme)*, Kâhîre: Dâru'l-Fikrî'l-Arabî, 1998, s. 278; Ahmet Fethi Behnesî, *el-Meosû'atü'l-cinâî fi fikhî'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'n-Nahda, 1991, III, 327; a.mlf. *Nazariyyât fi fikhî'l-cinâî'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1988, s. 34; a.mlf. *el-Cerâim fi'l-fikhî'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1988, s. 69; Abdülfettah Hıdır, *el-Cerîme*, Riyad: Matbaatü Ma'hedi'l-İdâreti'l-Âmme, 1985, s. 93; Abdulazîz Musa Âmir, *et-Ta'zîr fi'ş-şerî'ati'l-İslâmiyye*, Kâhîre: Dâru'l-Fikrî'l-Arabî, 1969, s. 155, 238, 251, ; Abdülilâh Ahmed Abdülmelik İbn Ali, *Cerîmetü'ş-şurû' fi'l-cerîme dirâseten tatbikiyyeten alâ medîneti Cidde bi muntakati Mekke'te'l-Mükerreme*, Riyad: 1993, s. 2.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “şra” md.; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, “şra” md. (شرعت في الأمر); *Mv.f*, “Şurû”, Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1992, XXVI, 92; Butris el-Bustânî, *Muhîtu'l-muhîr*, “şra” md. (شرع زيد بفعل كذا أي ابتداءً); Abdullah Muhammed Abdurrahman Usâimî, *el-Cerîmetü'l-müste'hîle beyne'ş-şerîa ve'l-kânûn* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Naif Arab Üniversitesi, Riyad: 2005, s. 24.

⁹ Bk. Şemsüle'imme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts, IX, 147; Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbî'ş-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts, VII, 97.

¹⁰ Eksik teşebbüste, başladığı icra hareketlerini kendi isteğiyle durdurursa ihtiyarıyla vazgeçme söz konusu olacağından fâil cezalandırılmaz. Mesela birisini öldürmek için tabancasını çeken kimse, silahını ateşlemekten kendi isteğiyle vazgeçerse, öldürmeye teşebbüsten ceza verilemez. Ancak tam teşebbüste kendi isteğiyle vazgeçse bile (faal nedâmet) icra hareketlerini tamamlamış olduğu için pişmanlığı kendisini cezadan kurtaramaz. Bk. M. Tahir Taner, *Ceza Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1953, s. 272-273; Ayhan Önder, *Ceza Hukuku Dersleri*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992, s. 399.

¹¹ Bk. Taner, *Ceza Hukuku*, s. 266; Uğur Alacakaptan, *Suçun Unsurları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1970, s. 60; İçel, *Ceza Hukuku*, s. 445; Pervin Aksoy, *Türk Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs* (Yayımlanmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

Said Bey, eksik ve tam teşebbüsü de içine alacak şekilde suça teşebbüsü “yed-i ihtiyârında olmayan esbâb-ı mânia haylûletiyle icrâsı mu’attal veya netîcesi gayri hâsil olan fiiller” şeklinde tanımlamıştır.¹²

Günümüz İslam hukukçularından bazıları suça teşebbüsü “eksik/tamamlanmamış suç” (جرمة ناقصة)¹³ olarak isimlendirerek, “bir suçu işleme kastıyla icrâya başlayan kişinin elinde olmayan bir takım sebeplerle icra hareketlerini tamamlayamaması ya da tamamlamasına rağmen istenilen neticenin gerçekleşmemesi”¹⁴ şeklinde tanımlamışlardır.

Mehmet Boynukalın ise teşebbüsü, “suç yoluna giren ve elverişli hareketlerle doğrudan doğruya suçun icrasına başlayan fâilin; elinde olmayan sebeplerden dolayı suç tipinin objektif nitelikteki unsurlarını kısmen veya tamamen gerçekleştirememesi” olarak tarif etmektedir.¹⁵

Tariflerden de anlaşılacağı üzere teşebbüse suç olma özelliğini veren unsur, fâilin irâdesi dışındaki bir “engel” nedeniyle icra hareketlerini tamamlayamaması ya da icra hareketlerini tamamlamasına rağmen istenilen neticenin gerçekleşmemesidir.¹⁶ Engelin nitelikli yani fâilin irâdesine etki ederek hareketlerine devam etmesini imkânsızlaştırıcı ya da neticenin gerçekleşmesini önleyici bir özelliğe sahip olması gerekir.¹⁷

1858 tarihli ceza kanununun 46. maddesinde suça teşebbüs edene uygulanacak cezalara yer verilmiştir. “Bir kimse bir cinâyetin ikâmı tasmin edipte vesâit-i mahsusa ile icrasına bed’ ederek yed-i ihtiyârında olmayan esbâb-ı mânia haylûletiyle ol cinâyetin husûlüne muktezî ef’âli ikmal edememişse... müteşebbis hakkında yedi seneden eksik olmamak üzere kalâbendlik ve müebbed nefy cezası hükm olunur.”¹⁸ Aynı kanununun 55. maddesinde teşebbüs kavra-

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 18; E. Sabri Yarmalı - Selçuk Alp, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2011, s. 729.

¹² Kemal Paşazâde Said Bey, *Teşebbüsât-ı Cürmiyye*, İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1308/1891, s. 54

¹³ Mahmud Necib Hüsnî, *el-Fıkhü'l-cinâiyyi'l-İslâmî*, Kâhire: Dâru'n-Nahdati'l-Arabî, 2007, s. 400; Hıdır, *el-Cerîme*, s. 92.

¹⁴ Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 278; Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâi fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'n-Nahda, 1991, III, 327; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 34; a.mlf. *el-Cerâim*, s. 69; Hıdır, *el-Cerîme*, s. 93; İbn Ali, *Cerîmetü's-şurû'* s. 2. Ayrıca bk. Hüsnî, *el-Fıkhü'l-cinâi*, s. 398; Usâimî, *el-Cerîmetü'l-müstehîle*, s. 26; Avcı, “Suça Teşebbüs”, *ERÜHFD*, VIII/2, s. 9.

¹⁵ Mehmet Boynukalın, “Suç”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 455.

¹⁶ Devrim Aydın, “Suça Teşebbüs”, *Ankara Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2006, LV/1, s. 88.

¹⁷ Ersan Şen, *Türk Ceza Hukuku*, İstanbul: D&R Yay., 2002, s. 226.

¹⁸ Bk. Ahmed Ziya, *Kânun-ı Ceza ve Teferruatı Şerhi*, İstanbul: Biraderler Mat., 1338, s. 184.

mı ilk defa padişaha suikasta teşebbüs şeklinde geçmektedir. Maddenin son kısmı “*tasmîm olunan cinâyetin icrâsına bed’ etmek (başlamak) teşebbüstür*” şeklindedir.¹⁹

Teşebbüsün varlığından söz edebilmek için bir takım şartların bulunması gerekmektedir: Bunlar kasıt, hareketin tipikliği gerçekleştirmeye elverişli olması, icra hareketlerine başlanmış olması ve fâilin elinde olmayan sebeplerden dolayı tipik neticenin gerçekleşmemesidir.²⁰

Fâil, elverişli hareketlerle suçun icrasına başlar; ancak harici sebeplerden dolayı veya kendi isteğiyle icra hareketlerini durdurur ya da icra hareketlerini tamamlamasına rağmen neticenin meydana gelmesini engellerse bu gibi durumlarda suça teşebbüsten vazgeçme söz konusu olur.

II. Suça Teşebbüsten Vazgeçme

İcra hareketlerinin tamamlanamaması ya da neticenin meydana gelmemesi fâilin irade ve ihtiyarından kaynaklanabileceği gibi harici sebeplerden de olabilir. Burada fâilin cezai sorumluluğuna etkileri bağlamında suça teşebbüsten vazgeçme türlerinden zorunlu ve gönüllü vazgeçmeyle faal nedâmetin (etkin pişmanlık) suça teşebbüsün cezasına etkisi ele alınacaktır.

A. Zorunlu Vazgeçme

İcra hareketlerine başlayıp suç yoluna giren fâil, daha sonra kendi irâdesi/kontrolü dışında bir takım engellerin ortaya çıkması,²¹ kullanılan araçların yetersizliği, mağdurun kendisine karşı koyması, üçüncü şahıslar tarafından kendisine engel olunması ya da icra hareketleri tamamlanmış olmasına rağmen istenilen neticenin gerçekleşmemesi gibi sebeplerle zorunlu olarak eyleminden vazgeçebilir. Bu durumlarda fâilin zorunlu olarak eylemi tamamlayamaması ya da tamamlamasına engel olunması, onun cezâî sorumluluğuna herhangi bir etki etmez ve kendisine teşebbüs hükümleri tatbik edilir.²²

¹⁹ Kirkor Zöhrap, *Hukuk-ı Ceza*, İstanbul: Ahmet Sâki Bey Matbaası, 1325/1908, s. 166; Avcı, “Suça Teşebbüs”, *ERÜHFD*, VIII/2, s. 9.

²⁰ Boynukalın, “Suç”, *DİA*, XXXVII, 455.

²¹ Zöhrap, *Hukuk-ı Ceza*, s. 166 “...yed-i ihtiyarında bulunmayan esbâbı mânia haylûletiyile...”.

²² Sava Paşa, *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*, çev. Baha Arıkan, Ankara: Yeni Matbaa, 1955, II, 308; Zöhrap, *Hukuk-ı Ceza*, s. 168; Ahmed Ziya, *Kânun-ı Ceza*, s. 184; *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

Hırsızlık yapmak maksadıyla girmiş olduğu evden çalacağı malları dışarıya çıkarmadan güvenlik güçleri tarafından yakalanan veya öldüreceği kişiye silahını doğrultan ancak tetiğe basması engellenen ya da aralarında nikâh bağı olmayan bir kadınla aynı yatakta, ancak cinsel birleşmeden önce basılan kişilerin durumu buna örnek verilebilir. Bu durumlarda (*eksik*)*teşebbüs* söz konusu olup, suçluya ta'zir cezası uygulanır.

B. Gönüllü Vazgeçme

Suç işleme kastıyla bir suçun kanundaki tarifinde yer alan hareketleri yapmaya başlayan fâilin, kendi isteğiyle icra hareketlerini tamamlamaktan vazgeçmesine denir.²³

Suç işlemeye teşebbüs eden bir kişinin, kendi irâdesiyle teşebbüsten vazgeçmesi iki şekilde gerçekleşebilir. Suç yoluna giren fâil, kullandığı aletleri yetersiz bulur ve daha uygunuyla devam etmeyi düşünür, elverişli bir zamanı kollar, emniyet güçleri tarafından görüleceği veya yakalanacağı endişesine kapılabilir. Kişi bu gibi hâricî etkenlerden dolayı eylemi tamamlamaktan vazgeçebilir. Ya da kişi, işlemekte olduğu suçtan duymuş olduğu vicdânî rahatsızlıktan dolayı kendi isteğiyle icra hareketlerini sonlandırabilir.²⁴

Bir suç eyleminden vazgeçmenin gönüllü olup olmadığını tespit edebilmek için şöyle bir ölçüt kullanılabilir: Fâil, icrasına başlamış olduğu suç eylemini sonuna kadar götürecektir imkân ve kudrete sahip olduğu halde, eylemine devam etmeyip suçun icrasını durdurmuşsa, bu ihtiyârî bir vazgeçmedir. Buna rağmen, fiilin icrası esnasında daha önce hesaba katmadığı bir takım hâricî etkenlerden dolayı suçu tamamlamaktan vaz-

Abdulkâdir Udeh, *et-Teşrî'u'l-cinâiyyi'l-İslâmî mukâranen bi'l-kânûni'l-vaz'î*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998, I, 352; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 281; Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 396; a.mlf., *Nazariyyât*, s. 49; Hüsnî, *el-Fikhu'l-cinâî*, s. 417. Ayrıca bk. Dönmezer-Erman, *Ceza Hukûku*, I, 448; Soyaslan, *Teşebbüs Suçu*, s. 118; Önder, *Ceza Hukuku*, s. 396; Mustafa Avcı, *Osmanlı Hukuku'nda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul: Gökkuşbu Yay., 2004, s. 247.

²³ Zöhrap, *Hukuk-ı Ceza*, s. 165; Hüsnî, *el-Fikhu'l-cinâî*, s. 417; M. Cevat Akşit, *İslam Ceza Hukuku ve İnsanî Esasları*, İstanbul: Gaye Vakfı Yay., 2004, s. 143; Nihat Dalgın, *İslam'da Tevbe ve Cezalara Etkisi*, Samsun: Etüt Yay., 1999, s. 83; Boynukalın, "Suç", *DİA*, XXXVII, 455. Ayrıca bk. Dönmezer-Erman, *Ceza Hukûku*, I, 443; Soyaslan, *Teşebbüs Suçu*, s. 118; Adem Sözüer, *Suçta Teşebbüs*, İstanbul: Kazancı Yay., 1994, s. 235; Köksal Bayraktar, "Faal Nedâmet", *İstanbul Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1968, XXXIII/3-4, s. 123-124.

²⁴ Udeh, *et-Teşrî'u'l-cinâî*, I, 351-352; Behnesî, *el-Mevsû'a*, III, 340; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 49; Hüsnî, *el-Fikhu'l-cinâî*, s. 418.

geçmesi, yani fâil elinde ve kontrolünde olmayan bir takım sebeplerden dolayı tamamlayamayacağı kanaatine vararak eylemini yarıda bırakması durumunda *ihtiyârî vazgeçme* değil, (*eksik*) *teşebbüs* söz konusu olur.²⁵ Kısaca ifade etmek gerekirse gönüllü vazgeçmenin tespitinde “*serbest irâde*” önemli bir ölçüt görevi görmektedir.²⁶ Yani suçun icrasına devam edebilme imkân ve irâdesine sahip olan fâilin, herhangi bir baskı veya hâricî etkenin tesirinde kalmadan kendi özgür iradesiyle icra hareketlerini durdurması, vazgeçmenin gönüllü olduğunun göstergesidir.

İslam hukukçularına göre, suç sayılan bir eylemi işlemeyi kasteden; fakat fiilin icrasına başlamadan önce dinî ve vicdânî sâiklerden dolayı bu düşüncesinden vazgeçen kimsenin cezalandırılmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Çünkü suç işlemeye niyetlenen bir kimseye, suçun icrasına yönelik bir eylemde bulunmadan kendi isteğiyle vazgeçmesi durumunda, sırf suça niyet etmesinden dolayı ceza verilemez.²⁷ Ceza siyaseti açısından olaya bakıldığında, fâilin kendi isteğiyle suçtan vazgeçmesi halinde cezalandırılmaması insanî bir sorumluluktur. Yapmakta olduğu eylemin yanlışlığını anlayan ve bunu uygulamalarıyla gösteren biriyle, suç sayılan fiili tamamlamış olan kişi denk tutulmamalıdır. Zaten bu gibi durumlarda fâile yaptırım uygulamak, cezalandırmada gözetilen amaçlarla da bağdaşmaz. Pişmanlık duyarak suç yolundan geri dönenlere ceza verilecek olursa bu, suç işlemekten vazgeçme yolunu kapatmak anlamına gelecektir.²⁸

Fiilin icrasına başlayıp netice gerçekleşmeden kendi isteğiyle suç işlemekten vazgeçip, icra hareketlerini durduran ya da neticenin gerçekleşmesini engelleyen kimseye de, işlemeyi niyet ettiği suçun değil; o ana kadar icra etmiş olduğu hareketler herhangi bir suç teşkil ediyorsa sadece

²⁵ Dönmezer-Erman, *Ceza Hukûku*, I, 449-450; Soyaslan, *Teşebbüs Suçu*, s. 122.

²⁶ Sözüer, *Suç Teşebbüs*, s. 248.

²⁷ Zöhrap, *Hukuk-ı Ceza*, s. 168; Ahmed Ziya, *Kânun-ı Ceza*, s. 191; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 280-281; Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 400; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 54; Yüksel Salman, *İslam Ceza Hukukunda Cezayı Düşüren Haller* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993, s. 64; Boynukalın, “Suç”, *DİA*, XXXVII, 455; Emine Gümüş Böke, “Tövbe”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXI, 283. Ayrıca bk. Taner, *Ceza Hukuku*, s. 272; Soyaslan, *Teşebbüs Suçu*, s. 126.

²⁸ Zöhrap, *Hukuk-ı Ceza*, s. 168; Taner, *Ceza Hukuku*, s. 272; Akşit, *İnsanî Esaslar*, s. 143; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Konya: Mimoza Yay., 2010, s. 124.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

onun cezası uygulanır.²⁹ Nitekim yeni TCK'nun suça teşebbüsten vazgeçmeyle ilgili maddesi de aynı paralelde düzenlenmiştir. "Fail, suçun icra hareketlerinden gönüllü vazgeçer veya kendi çabalarıyla suçun tamamlanmasını veya neticenin gerçekleşmesini önlerse, teşebbüsten dolayı cezalandırılmaz; fakat tamam olan kısım esasen bir suç oluşturduğu takdirde, sadece o suça ait ceza ile cezalandırılır"³⁰ hükmü gereğince o ana kadar gerçekleştirdiği eylemleri suç teşkil ediyorsa fâil ondan sorumlu olur ve cezalandırılır.³¹

İhtiyârî vazgeçme iki şekilde gerçekleşir: Birincisi, vicdânî ve ahlâkî sebeplerden dolayı vazgeçme yani fâilin işlemekte olduğu eylemin ahlâkî bir davranış olmadığını düşünerek, yaptıklarından vicdânen rahatsızlık duyup pişman olması (tövbe) sebebiyle suçu terk etmesidir. İkincisi ise fâilin isteğiyle olmakla beraber tövbe dışında hâricî birtakım etkenlerin devreye girmesinden dolayı (ızdırârî) vazgeçmedir.³² Şimdi bu iki vazgeçme çeşidini ele alıp inceleyelim.

1. Tövbeyle Vazgeçme

Gönüllü vazgeçme türlerinden biri olan tövbe fâilin hukûkî bir yararı ihlâl etme yani teşebbüs aşamasında olabileceği gibi, suçun tamamlanmasından sonra da vuku bulabilir. Dolayısıyla suç tipine göre cezayı hafifletici bir sebep olabileceği gibi cezanın düşmesinde de etkin bir rol oynayabilir. Bu yönüyle tövbe, fâilin hem hukûkî sorumluluğuna etki etmesi hem de uhrevî mesûliyyetini etkilemesi yönüyle önem arz etmektedir. Burada öncelikle tövbenin mâhiyetini sonra da suç tipleri için öngörülen cezalar üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını ele alacağız.

a. Tövbenin Mâhiyeti

²⁹ Zöhrap, *Hukuk-ı Ceza*, s. 168; Ahmed Ziya, *Kânun-ı Ceza*, s. 191; Sava Paşa, *İslam Hukuku Nazariyatı*, II, 308; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 281; Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 396; a.mlf. *Nazarîyyât*, s. 49; Akşit, *İnsanî Esaslar*, s.143-144; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 171; Ali Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 476; Avcı, *Suçlar ve Cezalar*, s. 247; a.mlf. *Osmanlı Ceza Hukuku*, s. 124-125. Ayrıca bk. Dönmezer-Erman, *Ceza Hukûku*, I, 443; Soyaslan, *Teşebbüs Suçu*, s. 126.

³⁰ TCK. md. 36/1.

³¹ Faruk Erem, *Türk Ceza Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1973, s. 242; İçel, *Ceza Hukuku*, s. 473.

³² Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 281.

Tövbe kavramı, nedâmetten/pişmanlıktan daha özel bir anlam ifade etmektedir. Zira pişmanlık duyulan her şey kötü olmayabilir. Ancak tövbe kötü, çirkin olan şeylerden dolayı yapılır. Dolayısıyla her tövbe nedâmettir; lâkin her nedâmet tövbe değildir.³³ Zira zaman zaman pişmanlık yalnız bir duygu halinde ortaya çıkar; fakat olumlu bir şekilde sonuçlanmayabilir. Yani pişmanlık duygusu, her zaman tövbe sonucunu doğurmayabilir.³⁴

Arapça'da *pişman olmak, dönmek, rücu etmek, vazgeçmek, terk etmek*³⁵ gibi anlamlara gelen tövbe; ıstılahta “*kötülüğünden dolayı günahı terk etme, işlediği günahlardan dolayı pişmanlık duyma, tekrar aynı hatalara düşmemeye kesin olarak karar verme ve telafisi mümkün olan hataları da telafi etme*”,³⁶ “*dinde yerilmiş olan şeyleri terk edip övgüye lâyık olanlara yönelme*”,³⁷ “*günahı her yönüyle terk etme*”³⁸ veya “*eğriyi terk edip doğrulhak yola dönme*”³⁹ şeklinde tanımlanmıştır.

³³ Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Yahya b. Mehran el-Askerî, *el-Furûk*, bsy., ts., s. 258; Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed b. Hacer Ali el-Askalânî, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulkadir Şeybe el-Hamd, Riyad 2001, XI, 107.

³⁴ Dalgın, *İslam'da Tövbe*, s. 35; Salim Özer, “*Günahların Affında ve Cezaların Düşmesinde Tövbenin Etkisi*”, *Bilimnâme*, Kayseri 2008, VI/14, s. 80.

³⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, “*tvb*” md.; Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, “*tvb*” md.; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “*tvb*” md.; Fîrûzabâdî, *Kâmus'l-muhît*, “*tvb*” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, “*tvb*” md.; *Mv.f.*, “*Tevbe*”, Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf ve Ş-Şuûnî'l-İslâmiyye, 1988, XIV, 119.

³⁶ Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, “*tvb*” md.; Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali el-Hüseynî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000, s. 74; Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed İbn Nüceym, *Risâle fi ikâmeti'l-kâdî et-ta'zîr ale'l-müfşid*, thk. Muhammed Ahmed Serrac-Ali Cum'a Muhammed, Kâhire: Dâru's-Selam, 1998, s. 226 (التوبة في الشرع ترك الذنب لقبه والندم على ما فرط والعزم على ترك المعادة وتدارك ما أمكنه أن يتداركه من الأعمال). Benzer bir tarif için bk. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 106; Abdullah Atıyye Abdullah Gâmidî, *Esbâbü sukûti'l-ukûbe fi'l-fikhi'l-İslâmî*, bsy., 1987, s. 204; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yay., 1998, s. 461.

³⁷ Bekir Topaloğlu, “*Tövbe*”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLI, 279; Benzer bir tarif için bk. Abdulhamid İbrahim Mecâlî, *Muskitâtü'l-ukûbeti't-ta'zîriyye*, Riyad: Dâru'n-Neşr, 1992, s. 278.

³⁸ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 106.

³⁹ Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 516. Daha kapsamlı bir tarif için bk. Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya: Hibaş Yay., 1984, s. 368 “*Yapılan kötülüğü, işlenen günahı veya kabahati Allah yönünden, affedip bağışlamak; kul yönünden, yaptığının kabahat veya günah olduğunu bilip, onu bırakıp terk ederek Allah'a dönmek, yani O'nun emirlerine uymak ve yasak ettiği şeylerden kaçınmak suretiyle Allah'a sığınarak O'ndan affetmesini, bağışlamasını dilemek, yaptıklarından pişman olduğunu da belirterek yalnız O'na yalvarmaktır.*”

Tövbenin suçların uhrevî karşılığı üzerindeki düşürücü etkisi açıktır. Ancak kanunların suç sayıp karşılığında bir takım hukûkî yaptırımlar koyduğu yasakların ihlâli ya da buna teşebbüs edilmesi durumunda suçluya uygulanacak olan cezalar üzerinde tesirinin olup olmadığı ulema arasında ihtilafa konu olmuştur.

b. Tövbenin Cezalara Etkisi

Tövbenin cezalara etkisi konusunda ulema arasında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımların ortaya çıkmasında, bir takım suçların cezalarının Şâri' tarafından belirlenmiş olması, bazı suçlarda kul hakkının hâkim/baskın olması gibi etkenlerin yanı sıra had, kısas ve ta'zir suçları şeklinde bir tasnifin yapılmış olması da önemli bir rol oynamaktadır.

Tövbenin cezaları düşürme konusunda ne tür bir etkisinin olduğu; fâilin suçun icrasını tamamlamadan ya da mahkemeye intikal etmeden önce yapmış olduğu tövbenin cezanın tatbikine engel olup olmayacağı ya da hangi tür cezalar üzerinde böyle bir fonksiyonu icra edeceği erken dönemlerden itibaren fukaha arasında tartışılmalıdır. Tövbenin cezaları düşürüp düşürmeyeceği konusunda ulema arasında yaşanan tartışmalar daha ziyade had ve kısas cezaları üzerinde cereyan etmektedir. Dolayısıyla tövbenin teşebbüsün cezası üzerinde düşürücü bir etkisinin olup olmadığının belirlenebilmesi için bu tür cezalar üzerindeki ihtilaf noktalarının ve gerekçelerinin tespit ve analizi gerekmektedir. Biz de bu yüzden önce tövbenin had ve kısas cezaları üzerindeki etkisini inceleyecek daha sonra da suça teşebbüsün cezası üzerindeki tesirini ele alacağız.

ba. Had Suçlarında

Hirâbe/eşkıyalık suçunu işleyen fâillerin yakalanmadan önce tövbe etmeleri durumunda, ilgili ayette de⁴⁰ açıkça beyan edildiği üzere kendilerinden şahsî haklar hâriç had cezalarının düşeceği konusunda ulema arasında görüş birliği vardır.⁴¹

⁴⁰ Mâide, 5/34.

⁴¹ Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî İbn Rüşd (el-Cedd), *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, thk. Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988, III, 229; Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1985, VI, 171; Ebû Zehra, *el-Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

Tövbenin diğer had cezaları üzerindeki etkisi konusunda iki temel yaklaşım ortaya konmuştur. Bunlardan biri, hirâbe suçunun cezasında olduğu gibi tövbeyi, iffete iftira suçunun cezası hariç,⁴² had cezalarının tamamında müessir/düşürücü bir etken olarak kabul eden görüş; diğeri ise hirâbe/eşkıyalık suçu hâriç, Allah/kamu haklarıyla ilgili olan had cezalarının hiçbirinin tövbeyle düşürülemeyeceğini savunan görüş.

Her iki yaklaşımın temsilcileri de görüşlerini desteklemek için ayet ve hadislerden deliller getirmişlerdir. Ancak her iki tarafın da ileri sürdükleri delillerin birçoğunun ortak olması dikkat çekmektedir. Biz tezimizin sınırlarını aşmamak için bu delilleri ve değerlendirmesini başka çalışmalara havale ediyor; detayını merak edenler için bu konuda yapılmış olan çalışmalara atflarla yetinmek istiyoruz.

baa. Tövbenin Had Cezalarını Düşüreceğini Savunanlar

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin ağırlıklı olarak benimsedikleri görüşe göre tövbe hadleri düşürür. Bu iki mezhep hirâbe suçunda olduğu gibi yakalanmadan önce tövbe etmeleri halinde -kazif cezası hariç- Allah hakkı olan hadlerin düşeceğini savunurlar.⁴³

Cerîme ve'l-ukûbe fî fikhi'l-İslâmî (el-Ukûbe), Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts, s. 216; Âmir, *et-Ta'zir*, s. 516; Mecâlî, *Muskitât*, s. 290; Gâmidî, *Esbâbu sukûti'l-ukûbe*, s. 219-220; Abdulhâlik Nevâvî, *Cerâimü'l-kazf ve's-sebbi'l-alenî ve şürbi'l-hamr beyne's-şerîa ve'l-kânûn*, Kâhire: Mektebetü'l-Mısıriyye, ts., s. 212; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yay., 2001, I, 213; Akşit, *İnsanî Esaslar*, s. 145; Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, VII, 477; Müntheha Maşalı, "Ölüm Cezası", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 42.

⁴² Had suçları kapsamında değerlendirilen ve niteliği itibariyle kişisel hakkın hâkim olduğu iffete iftira suçunun cezasının tövbe ile düşmeyeceği konusunda hukukçular arasında görüş birliği vardır. Bk. Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 216; Yaşar Yiğit, "Af ve Pişmanlığın Cezalara Etkisi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 1999, II/19, 20, 21, s. 165.

⁴³ Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muwakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*, thk. İsmâuddîn es-Sabâbitî, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2004, III, 109 (İbnü'l-Kayyim'a göre, sahih olan tövbenin hadleri düşüreceği görüşüdür.); Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr el-Kurtûbî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilhasen et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006, VII, 446-447; Udeh, *et-Teşri'u'l-cinâi*, I, 353; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 283; a.mlf. *el-Ukûbe*, s. 216; Âmir, *et-Ta'zir*, s. 518-519; Ali Dâvud Muhammed Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha fi iskâti'l-hudûd fi fikhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1989, s. 183,193; Mecâlî, *Muskitât*, s. 291; Gâmidî, *Esbâbu sukûti'l-ukûbe*, s. 225; Nevâvî, *el-Cerâim*, s. 212; Muhammed Behcet Uteybe, *Muhâdarât fî fikhi'l-cinâi'l-İslâmî*, Kâhire: Dâru's-Şebâb li't-Tibâa, 1987, s. 415; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 171; *Mv.f.*, "Tevbe", XIV, 131.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

Kavlî cedîd'inin râvisi Rebî' b. Süleyman (ö. 270/884), İmam Şâfiî'nin önceleri hadlerin tövbeyle düşeceği görüşünde olduğunu;⁴⁴ ancak Mısır'a gittikten sonra aksi kanaate meylettiğini, "zannediyorum" kaydıyla nakletmektedir.⁴⁵

Şâfiî hukukçular arasında tövbenin had cezaları üzerindeki etkisi konusunda birbirine zıt iki farklı içtihat vardır.⁴⁶ Bu görüş sahiplerinden biri, iffete iftira suçunun cezası dışındaki diğer had cezalarının tövbeyle düşeceğini; diğeri ise hirâbe suçunun cezası hariç hiçbir şekilde had cezalarının düşürülemeyeceğini savunmaktadırlar.⁴⁷ Mâverdî (ö. 450/1058) bu konudaki farklı yaklaşımları zikrettikten sonra, kendisinin de tövbenin cezaları düşüreceği yönündeki görüşü tercih ettiğini belirtmektedir.⁴⁸ Gazzâlî (ö. 505/1111) ise mezhep içerisinde sahih olanın, tövbenin hadleri düşürmeyeceği yönündeki görüş olduğunu iddia etmektedir.⁴⁹ Kendisinin de hirâbe dışında, tövbenin hadleri düşürmeyeceği görüşünü benimsediğini ifade eden Nevevî (ö. 676/1277),⁵⁰ bunun aynı zamanda İmam Şâfiî'nin de yeni görüşü olduğunu belirtmektedir.⁵¹

⁴⁴ Ebû İbrâhim İsmâil b. Yahya b. İsmâil el-Müzenî, *el-Muhtasar*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998, s. 347; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994, XIII, 368; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts., II, 115; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhire: Matbaatu'n-Nahda, ts., XI, 126; Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 405; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 61. Ebû Zehra, delillerinden ve ifadelerinden hareketle İmam Şâfiî'nin benimsediği görüşün bu olduğunu belirtmektedir. Bk. *el-Ukûbe*, s. 218.

⁴⁵ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Rif'at Fevzi Abdulmuttalib, bsy., Dâru'l-Vefâ, 2001, VIII, 137; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 218; Ceffâl, *et-Tevebe ve eseruha*, s. 188.

⁴⁶ Ceffâl, *et-Tevebe ve eseruha*, s. 188.

⁴⁷ Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 218.

⁴⁸ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, XIII, 370.

⁴⁹ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhim, Kâhire: Dâru's-Selâm, 1997, VI, 447-448.

⁵⁰ Ebû Zekeriyya Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, VII, 367; a.mlf. *Kitâbü'l-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Muhammed Necib el-Mutî'î, Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts., XXII, 243; a.mlf. *el-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005, s. 512; Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Da'ru'l-Ma'rife, 1997, IV, 241.

⁵¹ Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn*, VII, 367 (Nevevî, bu görüşün Beğavî ve diğer bazı Şâfiî hukukçuların görüşü olduğunu ve onların da İmam Şâfiî'nin yeni görüşünü benimsedik-

İmam Şâfiî (ö. 204/820), Mısır'a gelmeden önce (*kavl-i kadîm*'ine göre) tövbenin kazif cezası hariç, diğer had cezalarını düşüreceği kanaatine sahipti. Kesin olmamakla beraber Mısır'a gittikten sonra bundan rüçû etti.⁵² Şâfiî bu görüşünü temellendirirken, hadleri ikiye ayırır ve hirâbe suçunda olduğu gibi, fâillerin yakalanmadan önce tövbe etmeleri halinde diğer Allah haklarının düşmesini de muhtemel görür.⁵³ O, zinasını itiraf eden Mâiz'in, infaz esnasında kaçmaya çalıştığı haber verildiğinde Hz. Peygamber'in (sas) "*keşke bıraksaydınız!*" ifadesini delil göstererek sırf Allah hakkı olan hırsızlık, zina ve içki içme suçunu işleyenlerin, suçlarını ikrar edip infazdan önce ikrarlarından dönmeleri halinde bu suçların cezalarının düşeceği; ancak kul haklarının tazmin ettirileceği kanaatinde-dir.⁵⁴ Şâfiîlerden bu görüşü benimseyenlere göre, olay mahkemeye intikal ettikten sonra suçluların "biz pişman olduk, tövbe ettik" şeklindeki beyanları dikkate alınmaz. Bu durumda tıpkı hirâbe fâillerinin yakalandıktan sonra pişman olup tövbe etmelerinin kendilerinden had cezasını düşürmediği gibi bunlara da gerekli olan had uygulanır.⁵⁵

Şâfiî ve Hanbelî hukukçular zina, hırsızlık⁵⁶ ve içki içme gibi had suçlarını hirâbe suçuna kıyas ederek, tövbeyle düşürürler.⁵⁷ Yapılan bu kıyas, aksi görüşü savunan hukukçular tarafından kıyas maa'l-fârik

lerini dile getirmektedir. Ayrıca Râfiî'nin de aynı görüşü tercih ettiğini, bu yaklaşımın daha güçlü ve isabetli olduğu ifade etmektedir.

- ⁵² Bk. Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 137; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 218; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 188.
- ⁵³ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 135; a.mlf. *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, ts., I, 314-315; Müzenî, *el-Muhtasar*, s. 347; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 186.
- ⁵⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 135-136; Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981, XI, 224; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 216-217; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 186-187.
- ⁵⁵ Gazzâlî, *el-Vasît*, VI, 447-448; Kurtûbî, *el-Câmi'*, XXI, 100 (Gazzâlî, suçluların yakalandıktan sonra tövbe etmelerinin had cezalarını düşürüp düşürmeyeceği konusunda, Şâfiîler arasında iki farklı görüşün olduğunu belirtir. Bk. Gazzâlî, *el-Vasît*, VI, 448). Deliller için Bk. İbn Hazm, *el-Muhallâ*, XI, 126-127.
- ⁵⁶ İmam Şâfiî, *hırsızın el kesme cezası tövbeyle düşer, sadece malı ödemekle yükümlü kılınır. Çünkü o, tövbesiyle iki şeyi itiraf etmiştir. Biri Allah, diğeri de kul hakkı. Allah'ın hakkını iskat etmekle beraber, kulun hakkını da alırız* der. Bk. Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 136.
- ⁵⁷ Udeh, *et-Tesrîu'l-cinâî*, I, 353; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 217; a.mlf. *el-Cerîme*, s. 285; Ceffâl, s. 183; Mecâlî, *Muskitât*, s. 292; Uteybe, *el-Muhâdarât*, s. 416; Akşit, *İnsanî Esaslar*, s. 147.

(farklı şeylerin birbirine kıyas edilmesi) olarak nitelendirilmiş ve kabul görmemiştir.⁵⁸

Hanbelî mezhebinin de, benimsemiş olduğu asıl görüş budur. Onlar da görüşlerine çeşitli dayanaklar getirerek, sırf Allah hakkı olan had cezalarının da eşkıyalık suçunun cezasında olduğu gibi tövbeyle düşeceğini savunurlar.⁵⁹

Hanbelî mezhebine mensup İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve öğrencisi İbnü'l-Kayyim (ö. 751/1350), mezhebin bu konudaki dayanaklarından olan, Mâiz ve Gâmidiyeli kadının pişman olup tövbe etmelerine rağmen kendilerine haddin tatbik edildiğini haber veren rivâyeti şöyle yorumlarlar: “Günahlardan/hadlerden temizlenmenin iki yolu vardır: Cezanın tatbiki ve tövbe. Onlar, Hz. Peygamber’in (sas) kendilerine tövbeyle temizlenmeyi had (cezasının tatbiki) ile temizlenmeye tercih etmelerini tavsiye etmesine rağmen, bunu kabul etmediler ve tövbeyle yetinmeyip, kendilerine haddin de uygulanmasını istediler.”⁶⁰ İbnü'l-Kayyim bu yaklaşımın, tövbe ettiği kesin olarak bilinen bir kimseye had uygulanmasını câiz görmeyenlerle tövbenin hadleri düşürmedeki etkisini hiçbir şekilde kabul etmeyenler arasında orta bir yol olduğunu söylemektedir.⁶¹

Mâlikî fakihlerden Kurtûbî (ö. 671/1273) ise tövbenin had cezalarını düşürmesi konusunda orta yol olarak sunduğu görüşünü şöyle izah

⁵⁸ Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 220; a.mlf. *el-Cerîme*, s. 285; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 192; Mecâlî, *Muskâtât*, s. 301.

⁵⁹ Muvaffakuddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî-Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, ts., XII, 485; Ebu'l-Ferec Şemsüddîn el-Makdisî İbn Kudâme, *Şerhu'l-kebîr*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî-Abdulfettah Muhammed el-Hulv, bsy., 1993, XXVII, 32; Ebû Bekir Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz İbnü'n-Neccâr, *Müntehe'l-irâdât*, thk. Abdullah Abdilmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000, VI, 267; Mansur b. Yunus b. İdrîs Behûfî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metnî'l-İknâ'*, thk. Muhammed Emîn ed-Dinnâvî, bsy., Âlemü'l-Kütüb, ts., V, 132; a.mlf. *Şerhu Müntehe'l-irâdât*, thk. Abdullah Abdilmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000, VI, 267; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 171. Hanbelî mezhebinin delilleri için bk. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XII, 484; İbn Kudâme, *Şerhu'l-kebîr*, XXVII, 32.

⁶⁰ İbnü'l-Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkî'in*, I, 371; Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâî*, I, 355; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 185; Gâmidî, *Esbâbu sukûti'l-ukûbe*, s. 230; Nevâvî, *el-Cerâim*, s. 213; Özer, “Günahların Affında ve Cezaların Düşmesinde Tövbenin Etkisi”, *Bilimnâme*, VI/14, s. 101.

⁶¹ İbnü'l-Kayyim, *İ'lâmu'l-muvakkî'in*, I, 371; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 185, 193; Gâmidî, *Esbâbu sukûti'l-ukûbe*, s. 231; Özer, “Günahların Affında ve Cezaların Düşmesinde Tövbenin Etkisi”, *Bilimnâme*, VI/14, s. 101-102.

etmektedir: “İçki içenler, zinâkarlar ve hırsızlar yakalanmadan önce tövbe eder, hallerini düzeltirlerse ve bu da toplum tarafından bilinirse; daha sonra, işledikleri suçları mahkemeye intikal etse bile, had ile cezalandırılmazlar. Ancak mahkemeye intikal ettikten sonra biz tövbe ettik deseler, salıverilmezler. Onlar, bu durumda yakalandıktan sonra tövbe eden muharipler gibidir. Kendilerine gereken had cezası uygulanır.”⁶²

Muâsır İslam hukukçularından, tövbenin had cezaları üzerindeki etkisine dâir bir eser kaleme alan Muhammed Ceffâl, kendisinin de zina, hırsızlık, içki içme gibi haddi gerektiren suçların cezalarının, suçun ilk defa işlenmiş olması durumunda fâilin tövbe etmesiyle düşeceğini; suçların tekrarı halinde bunun, yapılan tövbenin ciddiyetten ve samimiyetten uzak olduğuna delâlet edeceğini, bu yüzden de tövbenin had cezalarını düşürmeyeceğini ifade ederek orta bir yol tutmaya çalıştığı görülmektedir.⁶³

Mürtedin İslam’dan çıktıktan sonra tövbe etmesi ve İslam’a dönmesi durumunda kendisinden haddin/ölüm cezasının sâkit olacağına ulemanın ittifakı vardır.⁶⁴ Hanefî ve Şâfiîler irtidatı alışkanlık haline getirmesin, dine girip çıkmayı hafife almasın diye tövbe edip tekrar İslam’a dönen mürtede caydırma amacıyla ta’zir cezası uygulanabileceği görüşündedirler.⁶⁵

Bu yaklaşım tarzını özetlemek gerekirse, iffete iftira suçunun cezası -ittifakla-hiçbir şekilde tövbeyle düşmez. Çünkü bu suç tipinde kul hakkı ağır basmaktadır. Kul haklarını da hak sahipleri dışında hiçbir kimsenin düşürmesi ya da affetmesi mümkün değildir. Zina, hırsızlık ve içki içme suçlarını işleyenlere gelince, hirâbe suçunda olduğu gibi yakalanmadan önce tövbe etmeleri halinde kendilerinden bu suçların cezaları sâkit olur. İrtidat suçunun cezası ise mürtedin pişman olup tövbe ederek İslam’a dönmesi durumunda düşer. Bu konu da ittifak vardır.

⁶² Kurtûbî, *el-Câmi’*, VII, 447; Behnesî, *el-Mevsû’u*, I, 409; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 65.

⁶³ Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 195-196.

⁶⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, VIII, 135-136; Şirbînî, *Muğni’l-muhtâc*, IV, 241; Ebü’l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. İdris b. Abdîrahmân el-Karâfi, *el-Furûk*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998, IV, 322; Ebu’l-Kâsım Sirâcüddîn Kâsım b. Abdillâh İbnü’ş-Şât, *İdrâru’ş-şurûk alâ envâi’l-Furûk*, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998, IV, 325; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 217; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 201; Gâmidî, *Esbâbu sukûti’l-ukûbe*, s. 208; *Mv.f.*, “Tevbe”, XIV, 131; Bardakoğlu, “Ceza”, *DİA*, VII, 477.

⁶⁵ İrfan İnce, “Ridde”, *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 90.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

bab. Tövbenin Had Cezalarını Düşürmeyeceğini Savunanlar

Hanefiler, Mâlikîler ve Zâhirîler bu görüşün önemli temsilcileridir. Şâfiî ve Hanbelîler arasında da bu görüşü benimseyen hukukçular vardır.⁶⁶ Bu görüş sahâbeden Abdullah b. Abbas, tâbiünden Hasan el-Basrî, Mücâhid, Katâde gibi fakihlere de isnad edilmiştir. Onlara göre, hirâbe suçunun cezasını düzenleyen Mâide sûresinin 33 ve 34. ayetleri, müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Ayette ifade edilen tövbeden maksat da, onların müslümanlar tarafından ele geçirilmeden önce İslam'ı kabul edip şirke ve fesada/bozgunculuğa son vermeleri halinde kendilerinden ölüm cezasının düşeceğini göstermeye yöneliktir. Bu ayet müslümanlardan hadlerin düşürülmesiyle ilgili herhangi bir düzenlemeyi içermemektedir. Dolayısıyla bu ayetlere istinad edilerek tövbe etmeleri halinde müslümanlardan had cezaları düşürülemez.⁶⁷ Hadlerin tövbeyle düşürülemediği, cumhur ulemanın benimsediği görüştür.⁶⁸

Hadlerin tövbeyle düşürülemediği görüşünde olanlardan birisi de İmam Şâfiî'nin öğrencilerinden Rebî' b. Süleyman'dır.⁶⁹ Mâiz hadisesini, tövbenin hadleri düşürmeyeceğinin en açık delili olarak gören Rebî' b. Süleyman (ö. 270/884), görüşünü şu şekilde temellendirmektedir: "Zina eden Mâiz'in, pişmanlık duyup tövbe ettiği⁷⁰ için gelip durumu Hz. Peygamber'e (sas) haber verdiğinde şüphe yoktur. Tövbe etmesine rağmen kendisine had uygulanmıştır. Bu da ayette ifade edilen fâillerin yakalanmadan önce tövbe etmelerinin kendilerinden hirâbe suçunun cezasını düşüreceğine yönelik düzenlemenin bu suça (hirâbe suçuna) özel,

⁶⁶ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XII, 484-5; Karâfi, *el-Furûk*, IV, 322; Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâi*, I, 354; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 170; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 284; *el-Ukûbe*, s. 216; Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 517; Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 402; a.mlf. *Nazarîyyât*, s. 56; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 183, 191; Mecâlî, *Muskâtât*, s. 297; Gâmidî, *Esbâbu sukûti'l-ukûbe*, s. 231; Uteybe, *el-Muhâdarât*, s. 415; Nevâvî, *el-Cerâim*, s. 213; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 214; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 171; *Mo.f.*, "Tevbe", XIV, 131; Hüseyin Esen, "Zina", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, 444; Yiğit, "Af ve Pişmanlığın Cezalara Etkisi", *İAD*, II/19, 20-21, s. 166. Ayrıca bk. Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebir*, XIII, 370; Nevevî, *el-Mecmû'*, XXII, 243.

⁶⁷ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 125; a.mlf. *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyetü'd-dîniyye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999, XIII, 369; Karâfi, *ez-Zehîre*, thk. Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994, XII, 135; a.mlf. *el-Furûk*, IV, 322; Kurtûbî, *el-Câmi'*, VII, 473; İbnü'ş-Şât, *İdrâru'ş-şurûk*, IV, 325.

⁶⁸ Yiğit, "Af ve Pişmanlığın (Tevbe) Cezalara Etkisi", *İAD*, II/19, 20, 21, s. 166.

⁶⁹ Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 217; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 188.

⁷⁰ Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 185.

istisnâî bir uygulama olduğuna delâlet etmektedir. Had suçlarıyla ilgili genel bir düzenleme olsaydı, Hz. Peygamber (sas) Mâiz ve diğerlerine tövbe etmelerine rağmen had cezası uygulamazdı.⁷¹ Rebî' b. Süleyman'ın bu değerlendirmelerinden hareketle, karşılaşacağı ağır cezayı bile bile, hiç kimsenin bilmediği gizli bir suçunu itiraf etmesi, kişinin pişmanlığının ve tövbesinin en büyük delilidir. Hatta onların tövbelerinin kabul olduğuna dâir Hz. Peygamber'in açık beyanları da vardır.⁷² Tövbe, had cezalarını düşürseydi, öncelikli olarak Mâiz ve diğerlerinin cezalarını düşürürdü.

Zâhirî İbn Hazm (ö. 456/1064), her iki tarafın görüşlerine dayanak yaptıkları delilleri tek tek zikredip tahlilini yaptıktan sonra kendi kanaatinin, naslarda açıkça belirtildiği için hirâbe hariç, tövbenin hiçbir şekilde had cezalarını düşürmeyeceği şeklinde olduğunu belirtmektedir.⁷³

Tövbenin had cezaları üzerindeki etkisini kabul etmeyenlerden biri olan Mâlikî fakîhi İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), hirâbe suçuna kıyas ederek diğer had cezalarının da tövbeyle düşeceği görüşünü savunanları şu sözlerle tenkit etmektedir: *“Ey Şâfîiler topluluğu! Allah aşkına ince/derin fıkıh anlayışınız ve kapalı/zor meselelerden istinbat ettiğiniz şer'î hükümler nerede? Silah çekip devlet düzenine karşı çıkan zorba eşkıyaları görmez misiniz? Devlet başkanı onları sürüp çıkarmak için atlara ve develere ihtiyaç duyar. Kâfirlerin İslam'a ısınmaları için geçmiş bütün günahlarının bağışlandığı gibi, onların da bu savaşçı ve düşmanca tutumlarından vazgeçmeleri için cezalarının düşürüldüğünün farkında değil misiniz? Hırsız ve zinâkarlara gelince, bunlar müslümanların kontrolü ve devlet başkanının otoritesi altındadırlar. O halde kendilerine gerekli olan had cezalarını onlardan düşüren şey nedir? Onların muhariplere/eşkıyalara benzetilmesi/kıyas edilmesi nasıl câiz olur? Bu iki grubu, hem halleri hem de (kendileri için takdir edilen cezaların) hikmetleri birbirinden ayırmaktadır. Ey ince anlayış sahipleri! vermiş olduğunuz bu hüküm sizlere yakışmıyor.”⁷⁴*

Bu görüşü benimseyen hukukçular çeşitli delillerin yanı sıra hadlerin yemin ve zıhardaki gibi ilgililer için keffâret olduğunu, hiçbir keffâre-

⁷¹ Şâfîî, *el-Ümm*, VIII, 137. Ayrıca bk. Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 217.

⁷² Bk. Müslim, “Hudûd”, 32; Ebû Dâvud, “Hudûd”, 25; Tirmizî, “Hudûd”, 9.

⁷³ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, XI, 129-130.

⁷⁴ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 115; Kurtûbî, *el-Câmi'*, VII, 472-473; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 285; Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 408; *Nazarîyyât*, s. 64-65; Mecâlî, *Muskitât*, s. 301.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

tin de ödenmeden sorumlusundan sâkıt olamayacağını gerekçe göstermişlerdir.⁷⁵ Hadlerin toplumu suçtan caydırmak için düzenlendiğine vurgu yaparak; tövbenin sübjektif bir olgu olduğunu ve bunun samimi olup olmadığının da tespit edilmesinin neredeyse mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. Tövbeyle had cezalarının uygulanmayacağını/düşeceğini kabul etmenin, hadlerin tatbiki noktasında zamanla mütesâhil davranılmasına ve bu cezaların uygulanmasının tamamen terk edilmesine yol açacağını, yakalandığı anda kendisine tatbik edilecek ağır cezanın karşısında daha önce tövbe ettiği iddiasında bulunmayacak kişinin de hemen hemen olmayacağını ileri sürerek hadlerin düşürülmesi fikrine karşı çıkmışlar ve bu düşünceleri reddetmişlerdir.⁷⁶

Hanefiler, Mâlikîler ve Zâhirîler kural olarak tövbenin hadleri düşürmeyeceğini benimsemişlerse de; Hanefilerin çoğunluğu,⁷⁷ hırsızın yakalanmadan önce çaldığı malları sahibine iade edip tövbe etmesi durumunda, kendisinden had cezasının düşeceğini kabul etmektedirler.⁷⁸

Sonuç olarak, cumhura göre tövbe zina, hırsızlık, içki içme ve kazif suçlarının cezaları üzerinde herhangi bir müessir etkiye sahip değildir.⁷⁹ Bu konuda, hem delillerinin daha kuvvetli olması hem had cezalarının konuluş gayesi, ıskat edilmesi durumunda illetinin ve hikmetinin orta-

⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XII, 485; İbn Kudâme, *Şerhu'l-kebir*, XXVII, 34; İbnü'l-Kayyim, *Medâricü's-sâlikîn*, thk. Rıdvan Câmî' Rıdvan, Kâhire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2001, I, 329; Udeh, *et-Teşriü'l-cinâî*, I, 354; Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 517; Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 406; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 61; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 192; Gâmidî, *Esbâbu sukûti'l-ukûbe*, s. 232; Nevâvî, *el-Cerâim*, s. 213; *Mv.f.*, "Hudûd", Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1990, XVII, 136.

⁷⁶ Udeh, *et-Teşriü'l-cinâî*, I, 354-355; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 284-285; Nevâvî, *el-Cerâim*, s. 213; Maşalı, "Ölüm Cezası", *DİA*, XXXIV, 42.

⁷⁷ Ebu Yusuf, çalınan malın dava mahkemeye intikal etmeden önce sahibine iade edilmesi durumunda hırsıza yine de haddin uygulanacağı görüşündedir. Bk. Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yay., 1976, III, 287.

⁷⁸ Serahsî, *el-Mevsû't*, IX, 176; Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi'*, VII, 143; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, VI, 171; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 220; Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 402; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 57; Ceffâl, *et-Tevbe ve eseruha*, s. 192; Bilmen, *Istilahât*, III, 287; Akşit, *İnsanî Esaslar*, s. 145; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 171; Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, VII, 477.

⁷⁹ İbn Rüşd, *el-Mukaddimât*, III, 225; Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003, VI, 370; Akşit, *İnsanî Esaslar*, s. 145.

dan kalkması hem de tövbenin sübjektif (içsel/kalbî) bir eylem olması⁸⁰ yani kul ile Allah arasında cereyan eden bir olgu olması hasebiyle nesnel/objektif olarak tespit edilebilme/tam olarak bilinebilme güçlüğü gibi gerekçelerden dolayı, Hanefî, Mâlikî ve Zâhirî hukukçuların başını çektiği cumhur ulemanın görüşü daha isabetli görünmektedir.

bb. Kısas Suçlarında

Kısas ve diyet gibi kul haklarını ilgilendiren suçların cezalarında, tövbenin düşürücü bir etkisi yoktur.⁸¹ Mesela zina iftirası, kısas, diyet, mal tazmini gibi kul haklarını ilgilendiren suçların cezalarının tövbeyle düşmeyeceği konusunda ulema arasında görüş birliği vardır.⁸²

Yakalanmadan önce tövbe etmesi halinde muhâripten Allah/kamu haklarını ilgilendiren suçların cezaları düşse bile; öldürme, yaralama, iffete iftira, gasp gibi kul haklarını ilgilendiren cezalar düşmez.⁸³ Bu konuda hukukçular arasında herhangi bir ihtilaf yoktur.⁸⁴

Bu tür suçların cezaları, mahkemeye intikalinden önce fâilin pişmanlık duyarak tövbe etmesiyle birlikte zararın tazmin edilmesi yani hak sahibine hakkının aynıyle veya kıymetinin iadesiyle ya da hak sahiplerinin suçluyu affetmesiyle düşer.⁸⁵ Bu, dört mezhebin ittifakla kabul ettiği bir husustur.⁸⁶ Yani bu tür suçların cezaları, sadece pişmanlık duyup

⁸⁰ Pişmanlık ve tövbe kalbin eylemi olduğu için bunları gerçek anlamıyla sadece Allah bilir. Dolayısıyla kimin gerçek mana da tövbe etmiş olacağı insanlar tarafından tam olarak bilinemez. Bk. Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 223; Gâmidî, *Esbâbu sukûti'l-ukûbe*, s. 218.

⁸¹ Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, XIII, 371; Kurtûbî, *el-Câmi'*, VII, 446; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 174; Âmir, *et-Ta'zîr*, s. 520; Ceffâl, *et-Tevebe ve eseruha*, s. 179; Mecâlî, *Muskitât*, s. 289; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 171.

⁸² Nevevî, *el-Mecmû'*, XXII, 243; a.mlf. Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn*, VII, 369; Alâuddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdîrahman b. Muhammed Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002, s. 703; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, X, 195; Mecâlî, *Muskitât*, s. 289-290; Ceffâl, *et-Tevebe ve eseruha*, s. 187; Dalgın, *İslam'da Tevebe*, s. 90; Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, VII, 477.

⁸³ Mâverdî, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, s. 127; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 143; İbn Kudâme, *el-Muknî'*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki-Abdulfettah Muhammed el-Hulv, bsy., 1993, XXVII, 29; Nevevî, *el-Mecmû'*, XXII, 243.

⁸⁴ İbn Kudâme, *Şerhu'l-kebîr*, XXVII, 29; Ebû Zehra, *el-Cerîme*, s. 216.

⁸⁵ Kurtûbî, *el-Câmi'*, XXI, 100; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 174; Ceffâl, *et-Tevebe ve eseruha*, s. 197; Dalgın, *İslam'da Tevebe*, s. 90.

⁸⁶ Dalgın, *İslam'da Tevebe*, s. 90.

tövbe etmekle düşmez.⁸⁷ Mesela bir mü'mini kasten öldüren ya da yaralayan bir kimsenin, tövbesinin kabulü için mağdur ya da mağdur yakınlarıyla helalleşmekten veya kısas için kendisini onlara teslim etmekten başka çâresi yoktur. Çünkü kul haklarında (kısasta) tövbe, ancak bu iki yolla olur.⁸⁸ Affetme veya öldürme hakkı velilere ya da mağdura aittir.⁸⁹ İbn Abbas ve Ahmed b. Hanbel'in bir görüşüne göre ise kâtilin tövbesi geçerli değildir.⁹⁰

bc. Ta'zir Suçlarında

Tövbenin ta'zir cezaları üzerindeki tesirine gelince, bu konuda iki farklı görüş vardır. Birincisi mutlak olarak ta'zir cezaları tövbeyle düşer. Bu Mâlikî fakihlerinden Karâfî'nin (ö. 684/1285) savunduğu görüş olup; bunun aksine beyanda bulunan kimsenin de olmadığını ifade etmektedir.⁹¹

İkincisi ta'zir suçlarının kamuyu ilgilendiren amme hakları ve kişiyi ilgilendiren şahıs hakları şeklinde ikiye ayrılarak ele alınması gerektiğini savunan görüştür.⁹² Bu Hanefî,⁹³ Şâfiî⁹⁴ ve Hanbelîlerin⁹⁵ görüşüdür.⁹⁶

Ta'zir suçları kamu haklarına yönelik bir saldırı özelliği taşıyorsa, fâilin yakalanmadan önce tövbe etmesi halinde cezanın düşeceğini; kısas, gasp, darp, sövme vb. suçlarda olduğu gibi şahıs haklarına karşı yapılmış bir ihlal söz konusuysa, bu tür suçların cezalarının düşürülemeyeceğini savunmaktadırlar.⁹⁷

⁸⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 174.

⁸⁸ İbnü'l-Kayyim, *Medâric*, I, 325; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 107.

⁸⁹ Karâfî, *ez-Zehîre*, XII, 133.

⁹⁰ İbnü'l-Kayyim, *Medâric*, I, 324.

⁹¹ Karâfî, *el-Furûk*, IV, 322; İbnü'ş-Şât, *İdrâru'ş-Şurûk*, IV, 325; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 176; Dalgın, *İslam'da Tevbe*, s. 175.

⁹² Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 175; Dalgın, *İslam'da Tevbe*, s. 175.

⁹³ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 176.

⁹⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 176.

⁹⁵ Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la el-Ferrâ, *el-Ahkâmu's-sultâniyye*, thk. Muhammed Hamid Fıkî, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000, s. 282.

⁹⁶ Dalgın, *İslam'da Tevbe*, s. 175.

⁹⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 176; Âmir, *et-Ta'zir*, s. 520; Dalgın, *İslam'da Tevbe*, s. 175.

Hanefî ve Mâlikîlerin başını çektiği cumhur ulemaya göre, had cezalarında olduğu gibi ta'zir cezalarında da tövbenin herhangi bir düşürücü etkisi yoktur.⁹⁸

Tövbenin, suça teşebbüsün cezası üzerindeki etkisine gelince, had ve kısas suçlarına teşebbüs etmenin cezası ta'zirdir. Dolayısıyla bu konunun, tövbenin ta'zir cezaları üzerindeki etkisi kapsamında ele alınması daha uygundur. Had ve kısas suçlarına teşebbüste şahsın haklarına yönelik bir saldırı söz konusuysa, tövbe bu tür suçların cezalarını düşürmez. Teşebbüs kamu haklarına yönelik bir ihlali içeriyorsa, suçun ve suçlunun durumu, fâilin tövbe ve pişmanlığının emâresi olan halin ıslahı ve gayr-ı meşru eylemlerden uzak durma gibi etkenler dikkate alınarak kamu otoritesi isterse cezaları uygular; isterse ıskat eder.⁹⁹

2. İzdırârî Vazgeçme

Suç işlemekten vazgeçme bazen fâilin irâdesinin hâricî bir sebepten etkilenmesiyle de meydana gelebilir. Buna ızdırârî vazgeçme denir.¹⁰⁰ Mesela pusuda bekleyen ve silahını düşmanına doğrultan ancak ateşleyeceği sırada kendisine doğru yaklaşan birinin ayak seslerini duyup korkarak silahını ateşlemekten vazgeçen¹⁰¹ ya da öldürmek maksadıyla elinde silahla birini takip eden ancak mağdurun emniyet güçlerine veya üçüncü şahıslara sığınıp onların müdahale etmesiyle eyleminden vazgeçmek durumunda kalan yahut suçu işlemekle elde edeceği faydayı bulamayacağını ve olayın ortaya çıkacağını düşünerek vazgeçen kişilerin durumları buna örnek verilebilir.¹⁰² Bu örneklerde fâiller suç işlemekten vazgeçmişlerdir. Ancak onların suç işlemeyi durdurmalarına sebep olan şey kendi irâdelerinden kaynaklanan tövbe ya da pişmanlık değil; korkma, yakalanma, olayın açığa çıkması endişesi, elde etmeyi umduğu neticeyi gerçekleştirilememesi gibi hâricî etkenlerdir. Zira hâricî maddî ya da

⁹⁸ Ebü'l-Hasan Alâüddîn Ali b. Halil Trablusî, *Mu'înü'l-hükkâm fi mâ yetereddedu beyne'l-hasmeyni mine'l-ahkâm*, bsy., ts., s. 223; İbn Nüceym, *Bahru'r-râik, el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997, V, 76; a.mlf. *el-Eşbâh, el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993, s. 188; a.mlf. *er-Risâle*, s. 215; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, s. 320; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, VI, 134; Udeh, *et-Teşrîu'l-cinâi*, I, 773; Âmir, *et-Ta'zir*, s. 517; Behnesî, *el-Ukûbe*, s. 235.

⁹⁹ Bk. Hüsnî, *el-Fıkhu'l-cinâi*, s. 418; Dalgın, *İslam'da Tevbe*, s. 175-176.

¹⁰⁰ Bk. Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 395; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 48.

¹⁰¹ Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 395; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 48.

¹⁰² Soyaslan, *Teşebbüs Suçu*, s. 124.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

manevî bir takım engeller yüzünden teşebbüsten vazgeçen kimsenin hareketi her ne kadar irâdî olarak kabul edilebilse de ihtiyara dayanan vazgeçme olarak kabul edilemez. Mesela başkasına ait olan bir para kasa-sını açmak için getirmiş olduğu aletlerin yetersiz olması sebebiyle vazgeçmek zorunda kalan, hırsızlık için geceleyin girdiği evden duyduğu ses yüzünden çıkmak mecburiyetin kalan, bir kadının ırzına geçmek isterken kadının bağırması üzerine kocasının sesi duyma ihtimalinden dolayı kaçan kimselerin durumu buna örnek verilebilir. Bu vazgeçmelerden hiçbirisi gönüllü vazgeçme değildir.¹⁰³ Bu gibi durumlarda fâillerin icra hareketlerini durdurmaları ihtiyârî vazgeçme olarak değerlendirilemeyeceği için fâiller (eksik) teşebbüsten dolayı cezalandırılırlar.

C. Faal Nedâmet (Etkin Pişmanlık)

Pişmanlık olgusu tamamıyla psikolojinin konusudur.¹⁰⁴ İnsanın subjektif yönüyle ilgilidir. Pişmanlık-tövbe ilişkisi “*Pişmanlık, tövbenin kendisidir*”¹⁰⁵ hadisi göz önünde bulundurularak düşünüldüğünde pişmanlığın tövbeden bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Pişmanlık olgusu, tövbeye göre daha genel bir anlamı ifade etmektedir. Pişmanlık, zaman zaman sadece bir duygu halinde ortaya çıkar, ancak olumlu bir şekilde sonuçlanmayabilir. Yani her zaman pişmanlık tövbe sonucunu doğurmaz.

Burada söz konusu edilen nitelikli yani tövbeyi de içinde barındıran bir pişmanlıktır. Bu yüzden tövbeyle faal nedâmet iç içe geçmiş, birbirine nüfuz etmiştir. Şimdi faal nedâmetin tanımı, mâhiyeti ve cezalara etkisini ele alacağız.

1. Faal Nedâmetin Tanımı ve Mâhiyeti

Faal nedâmet, icra hareketlerini tamamlayan fâilin pişmanlık duyarak neticenin gerçekleşmesini kendi isteğiyle engellemesidir.¹⁰⁶ Fâil suç yolunu bitirmiş ancak neticenin gerçekleşmesinden önce bu amacından

¹⁰³ Bk. Erem, *Türk Ceza Hukuku*, s. 343-344.

¹⁰⁴ Dalgın, *İslam'da Tevbe*, s. 35.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 422-423,433; İbn Mâce, “Zühd”, 30.

¹⁰⁶ Dönmezer-Erman, *Ceza Hukûku*, I, 443; Önder, *Ceza Hukuku*, s. 406; İçel, *Ceza Hukuku*, s. 474; Soyaslan, *Teşebbüs Suçu*, s. 118; Bayraktar, “Faal Nedâmet”, *İÜHFİM*, XXXIII/3-4, s. 123; Akşit, *İnsanî Esaslar*, s. 143; Dalgın, *İslam'da Tevbe*, s. 83; Boynukalın, “Suç”, *DİA*, XXXVII, 455.

vazgeçerek sonucun ortaya çıkmasına engel olmuştur. Mesela mağduru zehirleyip hemen sonra kendiliğinden panzehiri mağdura vererek ölüm neticesini engelleyen kişi ya da öldürmek maksadıyla yaraladığı bir kimseye önce kendi imkânlarıyla ilk müdahaleyi yapıp daha sonra hastaneye kaldıran fâil icra hareketlerini bitirmiş fakat neticenin gerçekleşmesini gönüllü olarak kendi aktif gayretiyle önlediği için adam öldürme suçuna tam teşebbüsten dolayı cezalandırılmayacak; buna karşılık vazgeçme anına kadar yapmış olduğu hareketler müessir fiil suçunu oluşturduğu için bu suçtan dolayı sorumlu tutulacaktır.¹⁰⁷

Faal nedâmetin mâhiyetine gelince, suç yoluna giren fâil icra hareketlerini tamamlamış; ancak netice meydana gelmemiştir. Bu durumda (tam) teşebbüsün varlığından bahsetmek mümkündür. Fâilin kendi isteği ve çabasıyla neticenin ortaya çıkmasını engellemesi eylemin niteliğini de değiştirmektedir. Amaçlanan neticenin gerçekleşmemesi fâilin irâdesi ve kontrolü dışında ortaya çıkan sebeplerden dolayı değil; fâilin etkin pişmanlık duyarak bizzat çaba göstermesiyledir. Fâilin irâdesi dışındaki sebeplerden dolayı netice gerçekleşmemiş olsaydı, teşebbüs hükümleri uygulanacak ve suçlu ona göre cezalandırılacaktı. Burada eylem ile netice arasına giren ve fâilin irâdesinden doğan nitelikli bir pişmanlığın varlığı mevcuttur. Bu da fâile yaptırım uygulanıp uygulanmayacağı ya da uygulanacaksa müeyyidenin belirlenmesi aşamasında göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husustur.

Gönüllü vazgeçme ile faal nedâmet arasında şöyle bir ayrım yapılabilir: İhtiyârî vazgeçme, fâilin kendi isteğiyle harekete geçerek (eksik teşebbüs) icranın bitmesine engel olması; faal nedâmet ise icra hareketlerini tamamlayan fâilin (tam teşebbüs) neticenin gerçekleşmesini engellemek için aktif çaba göstermesidir.¹⁰⁸ Daha açık ifade etmek gerekirse, gönüllü vazgeçme eksik teşebbüste yani icra hareketleri devam ederken fâilin kendi irâdesiyle suç eylemini durdurması; faal nedâmet ise tam teşebbüste yani icra hareketleri tamamlandıktan sonra fâilin kendi isteği ve tercihiyle neticenin meydana gelmesini önlemeye çalışmasıdır.

Etkin pişmanlığı gönüllü vazgeçmeden ayıran en önemli fark, etkin pişmanlıkta fâilin sadece gönüllü olarak vazgeçmesi yeterli olmayıp

¹⁰⁷ Sözüer, *Suç Teşebbüs*, s. 250.

¹⁰⁸ Dönmezer-Erman, *Ceza Hukuku*, I, 451; Soyaslan, *Teşebbüs Suçu*, s. 118.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

sonucun gerçekleşmemesi için aktif olarak çaba da göstermesidir.¹⁰⁹ Bu da etkin pişmanlığın bir gereğidir.¹¹⁰ Zira suç yolunu bitiren fâilin, pişmanlık duyarak yapmış olduğu hareketlerin mağdur üzerinde ortaya çıkaracağı zararın önlenmesi için gösterdiği gönüllü aktif çaba onun etkin pişmanlığının göstergesidir. Ayrıca fâilin suçun neticesinin gerçekleşmesini önleyici aktif davranışından maksat, salt kendi hareketiyle önleme olmayıp, fâil tarafından etkin bir şekilde sağlanan ve yönlendirilen başkalarının hareketleri ile sonucun önlenmesi durumunda da etkin pişmanlık gerçekleşmiş olur.¹¹¹ Mesela herhangi bir yere saatli bomba koyan, ancak bombanın patlama vaktinden önce, yetkili mercilere haber vererek bombanın patlamasını ve insanlara zarar vermesini önleyen kişinin durumu buna örnek verilebilir. Zira bu kişi icra hareketlerini bitirmiş; ancak pişmanlık duyarak hareketinin neticesi gerçekleşmeden gerekli makamlara haber vererek eyleminin olası zararını önlemiştir.

2. Faal Nedâmetin Cezalara Etkisi

Eksik teşebbüste, fâilin başladığı icra hareketlerini kendi isteğiyle durdurması halinde ihtiyârî vazgeçme söz konusu olacağından kişi cezalandırılmaz. Mesela birisini öldürmek için tabancasını çeken kimse, silahını ateşlemekten kendi isteğiyle vazgeçerse, öldürmeye teşebbüsten ceza verilemez. Tam teşebbüste kendi isteğiyle vazgeçse bile, fâil icra hareketlerini tamamlamış olduğu için pişmanlığı kendisini cezadan kurtarmaz.¹¹²

İslam hukukunda faal nedâmetin cezalara etkisine gelince, hirâbe suçunda fâillerin yakalanmadan önce tövbe etmeleri durumunda şahsî haklar hariç had cezasının kendilerinden düşeceği konusunda ulema ittifak etmiştir.¹¹³ Had ve kısas suçlarına teşebbüsün cezasının ta'zir olduğu kural olarak kabul edilecek olursa, fâilin tam teşebbüsünün neticesinde pişman olup korunan hukûkî yararın ihlalinin önlenmesi için gös-

¹⁰⁹ İçel, *Ceza Hukuku*, s. 474; Bayraktar, "Faal Nedâmet", *İÜHFİM*, XXXIII/3-4, s. 124.

¹¹⁰ Sözüer, *Suçta Teşebbüs*, s. 250.

¹¹¹ İçel, *Ceza Hukuku*, s. 474.

¹¹² Bk. Taner, *Ceza Hukuku*, s. 272-273.

¹¹³ İbn Rüşd, *el-Mukaddimât*, III, 229; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 171; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 216; Âmir, *et-Ta'zir*, s. 516; Mecâlî, *Muskâtât*, s. 290; Gâmidî, *Esbâbu sukûti'l-ukûbe*, s. 219-220; Nevâvî, *el-Cerâim*, s. 212; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 213; Akşit, *İnsanî Esaslar*, s. 145; Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, VII, 477.

termiş olduğu aktif çaba dikkate değerdir. Zira fâil, faal nedâmette yapmış olduğu hareketin sonucunun gerçekleşmesini engellemekle yetinmeyip, hareketin sebep olduğu olumsuz neticeyi de telafiye çalışmaktadır. Bu yönüyle faal nedametteki pişmanlık, gönüllü vazgeçmedeki pişmanlığa oranla daha yoğundur. Mesela öldürmek için denize attığı bir kişiyi sonra pişman olarak denizden çıkararak bir kişinin pişmanlığı, elini kolunu bağlayıp kayığa bindirerek denize atmak için ıssız bir yere götüren ancak daha sonra pişman olan kişinin pişmanlığından daha fazladır.¹¹⁴

Tövbenin hiçbir şekilde had cezalarını düşürmeyeceğini savunan Hanefilerin çoğunluğu, hırsızın yakalanmadan önce çaldığı malları sahibine iade etmesi durumunda, kendisinden had cezasının düşeceğini kabul etmektedirler.¹¹⁵ Had cezalarının tövbeyle düşmeyeceğini savunan hukukçuların gerekçelerinden birisi de tövbenin kul ile Allah arasında cereyan eden subjektif bir olgu olması hasebiyle nesnel olarak tespit edilebilme güçlüğüdür.¹¹⁶

Hanefî fakihlerin çoğunluğunun diğer had suçlarının aksine, hırsızlık suçunda fâilin yakalanmadan önce tövbeyle yetinmeyip çaldığı malı da sahibine teslim etmesi durumunda had cezasının düşeceğini kabul etmelerinin gerekçesi kanaatimizce faal nedamettir. Çünkü fâil suçu tamamlamasına rağmen hareketiyle ihlal etmiş olduğu hukûkî yararını telafi yoluna gitmiş ve çaldığı malı sahibine teslim etmiştir. Bu durumda cezâî sorumluluğu devam etmekle birlikte fâile uygun bir ta'zir cezası tatbik edilir. Zira samimi ikrar etkin pişmanlığa delalet ediyorsa hafifletici sebep veya cezasızlık hali ortaya çıkabilir.¹¹⁷

¹¹⁴ Bayraktar, "Faal Nedâmet", *İÜHFM*, XXXIII/3-4, s. 125.

¹¹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, IX,176; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, VII, 143; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, VI, 171; Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 220; Behnesî, *el-Mevsû'a*, I, 402; a.mlf. *Nazariyyât*, s. 57; Ceffâl, *et-Tevebe ve eseruha*, s. 192; Bilmen, *Istilâhât*, III, 287; Akşit, *İnsanî Esaslar*, s. 145; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 171; Bardakoğlu, "Ceza", *DİA*, VII, 477.

¹¹⁶ Pişmanlık ve tövbe kalbin eylemi olduğu için bunları gerçek anlamıyla sadece Allah bilir. Dolayısıyla kimin gerçek mana da tövbe etmiş olacağı tam olarak bilinemez. Bk. Ebû Zehra, *el-Ukûbe*, s. 223; Gâmidî, *Esbâbu sukûti'l-ukûbe*, s. 218.

¹¹⁷ Bk. Kurtûbî, *el-Câmi'*, XI, 444. Samimi ikrarın etkin pişmanlığa delâlet etmesi durumunda hafifletici sebep ya da cezasızlık hali olacağına delil olarak şu ayetler gösterilmektedir. "... Suçlarının farkında olanlar var. Allah'ın onların tövbelerini kabul etmesi umulur." (Tevbe, 9/102); Yusuf'un kardeşleri: "...Gerçekten biz sana karşı suç işlemiş kimseleriz" dediler. Yusuf dedi ki: "Bu gün size knama yok, Allah affetsin!" (Yusuf, 12/91-92). Bk. Ahmed Ziya, *Kanun-ı Ceza*, s. 182; Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku*, s. 125.

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

Sonuç

Fâilin irade ve isteği dışında zuhur eden bir takım sebeplerden dolayı zorunlu olarak icra hareketlerinin durdurulmasının cezâî sorumluluğa herhangi bir etkisi yoktur. Suça teşebbüs eden kimse, suçun niteliğine ve ortaya çıkan mağduriyete göre o ana kadar icra etmiş olduğu eylemlerinden dolayı uygun bir şekilde cezalandırılır.

Gönüllü vazgeçmede tövbenin teşebbüsün cezası üzerinde düşürücü bir etkiye sahip olup olmadığı noktasında ihlalin niteliği ve kamu otoritesinin değerlendirmesi belirleyici olmaktadır. Şayet suç teşkil eden icra hareketleri daha ziyade kamu yararını ihlal ediyorsa bu durumda teşebbüsün niteliği, suçlunun durumu, halin ıslahı ve gayr-ı meşru eylemlerden uzak durma gibi etkenler dikkate alınarak kamu otoritesi tövbe eden fâile isterse ceza uygular; isterse cezayı düşürür. Eğer şahsın haklarını ihlale yönelik bir saldırı özelliği taşıyorsa, bu durumda tövbe cezaları düşürücü bir etkiye sahip değildir. Ancak infazdan önce zarara uğrayan bireyin mağduriyeti suçlu tarafından giderilirse kamu otoritesi fâile teşebbüsünden dolayı herhangi bir ceza vermeyebilir.

Faal nedâmette ise fâilin korunan hukûkî yararın ihlalinin önlenmesi için göstermiş olduğu çaba dikkate değerdir. Çünkü fâil, faal nedâmette yapmış olduğu hareketin sonucunun gerçekleşmesini engellemekle yetinmeyip, icra hareketinin sebep olduğu zararı da telafi etmeye gayret etmektedir. Bu gayretin yanı sıra suçlunun kendisini ıslaha yönelik çabası ve samimi ikrarı etkin pişmanlığa delalet ediyorsa suçun niteliğine göre hafifletici ya da cezayı düşürücü bir sebep olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Ahmed Ziya, *Kânun-ı Ceza ve Teferruatı Şerhi*, İstanbul: Biraderler Matbaası, 1338.
- Aksoy, Pervin, *Türk Ceza Hukukunda Suça Teşebbüs*, (Y. Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Akşit, M. Cevat, *İslam Ceza Hukuku ve İnsanî Esasları*, İstanbul: Gaye Vakfı Yay., 2004.
- Alacakaptan, Uğur, *Suçun Unsurları*, Ankara: A. Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1970.
- Âmir, Abdulazîz Musa, *et-Ta'zîr fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye*, Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1969.
- Askerî, Ebû Hilâl Hasan b. Abdullah b. Sehl b. Yahya b. Mehran (ö. 400/1009), *Kitâbu'l-Furûk*, bsy., ts.
- Avcı, Mustafa, *Osmanlı Hukuku'nda Suçlar ve Cezalar*, İstanbul: Gökkuşbu Yay., 2004.
-, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Konya: Mimoza Yay., 2010.

-, "Suça Teşebbüs", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Kayseri: 2013, VIII/2, s. 8, , s. 7-37.
- Aydın, Devrim, "Suça Teşebbüs", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2006, LV/1, s. 85-113.
- Aydın, Mehmet Âkif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul: Beta Yay., 2009.
- Bayraktar, Köksal, "Faal Nedâmet", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1968, XXXIII/3-4, s. 122-154.
- Bardakoğlu, Ali, "Ceza", *DİA*, İstanbul, 1993, VII, 470-478.
- Behnesî, Ahmed Fethi, *el-Ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'r-Râid el-Arabî, 1983.
-, *Nazariyyât fî fikhi'l-cinâiyyi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'ş-Şurûk, 1988.
-, *el-Cerâim fî'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'ş-Şurûk, 1988.
-, *el-Mevsû'atü'l-cinâi fî'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'n-Nahda, 1991.
- Behûtî, Mansur b. Yunus b. İdrîs (ö. 1046/1642), *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, thk. Muhammed Emîn ed-Dinnâvî, bsy., Âlemü'l-Kütüb, ts.
-, *Şerhu Münthe'el-irâdât*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Bilmen, Ömer Nasûhî (ö. 1971), *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yay., 1976.
- Boynukalın, Mehmet, "Suç", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII, 453-457.
- Butris El-Bustânî, *Muhîtu'l-muhît*, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1988.
- Ceffâl, Ali Dâvud Muhammed, *et-Tevbe ve eseruhâ fî iskâti'l-hudûd fî fikhi'l-İslâmî*, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1989.
- Cürcânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ebî'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali el-Hüseynî (ö. 816/1413), *et-Tarîfât*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Dalgın, Nihat, *İslam'da Tevbe ve Cezalara Etkisi*, Samsun: Etüt Yay., 1999.
- Dönmezer, Sulhi-Erman, Sahir, *Nazarî ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul: Beta Yay., 1997.
- Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim b. Habib el-Ensarî (ö. 182/798), *Kitâbu'l-Harâc*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1979.
- Ebû Zehra, Muhammed (ö. 1974), *el-Cerîme ve'l-ukûbe fî fikhi'l-İslâmî (el-Cerîme)*, Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1998.
-, *el-Cerîme ve'l-ukûbe fî fikhi'l-İslâmî (el-Ukûbe)*, Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yay., 1998.
- Erem, Faruk, *Türk Ceza Kanunu*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1973.
- Esen, Hüseyin, "Zina", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIV, 440-444.
- Ferrâ, Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'la (ö. 458/1066), *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, thk. Muhammed Hamid Fıkî, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Gâmidî, Abdullah Atıyye Abdullah, *Esbâbü sukûti'l-ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî*, bsy., 1987.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *el-Vasît fî'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmûd İbrâhim, Kâhire: Dâru's-Selâm, 1997.
- Gümüş Böke, Emine, "Tövbe", *DİA*, İstanbul, 2012, s. 283-284.
- Haskefî, Alâuddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdirrahman b. Muhammed

- (ö. 1088/1677), *ed-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Hıdır, Abdülfettah, *el-Cerîme*, Riyad: Matbaatü Ma'hedi'l-İdâreti'l-Âmme, 1985.
- Hüsnî, Mahmud Necib, *el-Fıkhü'l-cinâiyyi'l-İslamî*, Kâhire: Dâru'n-Nahdati'l-Arabî, 2007.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz (ö. 1252/1836), *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Ali, Ahmed Abdülmelik, *Cerîmetü's-şurû' fi'l-cerîme dirâseten tatbikiyyeten alâ medîneti Cidde bi muntkati Mekketel-Mükerreme*, Riyad: 1993.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şehabeddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449), *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulkadir Şeybe el-Hamd, Riyad, 2001.
- İbn Hazm, Ebü Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd (ö. 456/1064), *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kâhire: Matbaatu'n-Nahda, ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebü Abdillâh Şemsüddin Muhammed (ö. 751/1350), *İlâmü'l-muvakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*, thk. İsmüddîn es-Sabâbitî, Kâhire: Dâru'l-Hadis, 2004.
-, *Medâricü's-sâlikîn*, thk. Rıdvan Câmî' Rıdvan, Kâhire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2001.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebü Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki-Abdülfezzah Muhammed el-Hulv, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, ts.
-, *el-Muknî*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki-Abdülfezzah Muhammed el-Hulv, bsy., 1993 (eş-Şerhu'l-kebîr ve el-İnsâf ile birlikte).
- İbn Kudâme, Ebu'l-Ferec Şemsüddîn el-Makdisî (ö. 682/1283), *eş-Şerhu'l-kebîr*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türki-Abdülfezzah Muhammed el-Hulv, bsy., 1993 (el-Muknî' ve el-İnsâf ile birlikte).
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed (ö. 970/1563), *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
-, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
-, *Risâle fi ikâmeti'l-kâdî et-ta'zîr ale'l-müfsid*, thk. Muhammed Ahmed Serrac-Ali Cum'a Muhammed, Kâhire: Dâru's-Selam, 1998 (Resâilü İbn Nüceym el-iktisâdiyye: er-Resâilü'z-Zeyniyye fî mezhebi'l-Hanefiyye içinde).
- İbn Rüşd (el-Cedd), Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 520/1126), *el-Mukaddimâtü'l-mümehdât*, thk. Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- İbnü'l-Arabî, Ebü Bekr Muhammed b. Abdillâh (ö. 543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'n-Neccâr, Ebü Bekir Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz (ö. 972/1564), *Münthehe'l-irâdât*, thk. Abdullah Abdilmuhsin et-Türki, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000 (Şerhu Münthehe'l-irâdât ile birlikte).
- İbnü's-Şât, Ebu'l-Kâsım Sirâcüddîn Kâsım b. Abdillâh (ö. 723/1323), *İdrâru's-şurûk alâ envâi'l-Furûk*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998 (el-Furûk ile birlikte).
- İçel, Kayhan v.dğr., *Suç Teorisi* (K. İçel, F. Sokullu, İ. Özgenc, A. Sözüer, F. Mahmutoğlu, Y. Ünver tarafından hazırlanmıştır), İstanbul: Beta Yay., 2000.
- İçel, *Ceza Hukuku*, İstanbul: Beta Yay., 2014.
- İnce, İrfan, "Ridde", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV, 88-91.

- Karâfî, Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. İdris b. Abdirrahmân (ö. 684/1285), *ez-Zehîre*, thk. Muhammed Huccî, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
-, *el-Furûk*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İstanbul: İz Yay., 2001.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd (ö. 587/1191), *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Kılıç, Sadık, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya: Hibaş Yay., 1984.
- Kurtûbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 671/1273), *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilhasen et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Maşâlî, Müntheha, "Ölüm Cezası", *DÎA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 40-43.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyetü'd-dâniyye*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
-, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavviz-Adil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Mecâlî, Abdulhamid İbrahim, *Muskâtâtü'l-ukûbeti't-ta'zîriyye*, Riyad: Dâru'n-Neşr, 1992.
- el-Mevsû'atü'l-fikhiyye*, "Tevbe", Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1988, XIV, 119-133.
-, "Hudûd", Kuveyt, 1990, XVII, 129-152.
-, "Şurû", Kuveyt, 1992, XXVI, 92-96.
- Müzenî, Ebû İbrâhim İsmâil b. Yahya b. İsmâil (ö. 264/878), *el-Muhtasâr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Nevâvî, Abdülhâlik, *Cerâimü'l-kazf ve's-sebbi'l-alenî ve şürbi'l-hamr beyne's-Şerîa ve'l-kânûn*, Kâhire: Mektebetü'l-Misriyye, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyya Muhyiddîn b. Şeref (ö. 676/1277), *Kitâbü'l-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*, thk. Muhammed Necib el-Mut'î, Cidde: Mektebetü'l-İrşâd, ts. (el-Mühezzeb ile birlikte).
-, *Ravdatü't-tâlibîn*, thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcûd-Ali Muhammed Muavvid, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
-, *el-Minhâc*, Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 2005.
- Önder, Ayhan, *Ceza Hukuku Dersleri*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.
- Özer, Salim, "Günahların Affında ve Cezaların Düşmesinde Tövbenin Etkisi", *Bilimnâme*, Kayseri, 2008, VI/14, s. 79-108.
- Özgenç, İzzet, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Seçkin Yay., 2013.
- Râğîb El-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal (ö. 502/1108), *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halîl Aytânî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Fahrüddîn (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Said Bey, Kemal Paşazâde (ö. 1921), *Teşebbüsât-ı Cürmiyye*, İstanbul: Artin Asaduryan Şirketi Mürettibiye Matbaası, 1308/1891.
- Salman, Yüksel, *İslam Ceza Hukukunda Cezayı Düşüren Haller*, (Y. Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- Sava Paşa (ö. 1310/1892), *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*, çev. Baha Arıkan, Ankara: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015)

- ra: Yeni Matbaa, 1955.
- Serahsî, Şemsüle'imme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (ö. 483/1090), *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Soyaslan, Doğan, *Teşebbüs Suçu*, Ankara: Kazancı Yay., 1994.
- Sözüer, Adem, *Suçta Teşebbüs*, İstanbul: Kazancı Yay., 1994.
- Şen, Ersan, *Türk Ceza Hukuku*, İstanbul: D&R Yay., 2002.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris (ö. 204/820), *el-Ümm*, thk. Rif'at Fevzi Abdulmuttalib, bsy., Dâru'l-Vefâ, 2001.
-, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, ts.
- Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb (ö. 977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc*, Beyrut: Da'ru'l-Ma'rife, 1997.
- Taner, M. Tahir, *Ceza Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., 1953.
- Tehânevî, Muhammed Ali (ö. 1158/1745), *Keşşâfü ıstılâhâtü'l-funûn ve'l-'ulûm*, thk. Ali Dah-ruc, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Topaloğlu, Bekir, "Tövbe", *DİA*, İstanbul 2012, XLI, 279-283.
- Trablusî, Ebü'l-Hasan Alâüddîn Ali b. Halil (ö. 844/1440), *Mu'îni'l-hükkâm fi mâ yeterdeddu beyne'l-hasmeyni mine'l-ahkâm*, bsy., ts.
- Udeh, Abdulkâdir (ö. 1954), *et-Teşrî'u'l-cinâiyyi'l-İslâmî mukâranen bi'l-kânûni'l-vaz'î*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Usâimî, Abdullah Muhammed Abdurrahman, *el-Cerîmetü'l-müstehîle beyne's-şerîa ve'l-kânûn*, (Y. Yüksek Lisans Tezi), Naif Arab Üniversitesi, Riyad 2005.
- Uteybe, Muhammed Behcet, *Muhâdarât fi fikhî'l-cinâi'l-İslâmî*, Kâhire: Dâru's-Şebâb li't-Tibâa, 1987.
- Yarmalı, E. Sabri-Alp, Selçuk, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2011.
- Yiğit, Yaşar, "Af ve Pişmanlığın (Tevbe) Cezalara Etkisi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara, 1999, II/19, 20, 21, s. 152-169.
- Zöhrap, Kırkor (ö. 1915), *Hukuk-ı Ceza*, İstanbul: Ahmet Sâki Bey Matbaası, 1325/1908.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletüh*, Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1985.